

Jordán, František; Mainuš, František

K dějinám university v Brně

In: *Slavica na Universitě J.E. Purkyně v Brně : (filologie, literární věda, historiografie, uměnovědy)*. Hejl, František (editor). Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 25-36

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126813>

Access Date: 15. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K DĚJINÁM
UNIVERSITY
V BRNĚ

Universita v Brně je poměrně mladá, ale navazuje na starší tradici moravského vysokého školství a vědecké práce. Zrodila se po dlouholetém úsilí o založení druhé české university, které začalo již v minulém století a pokračovalo ve snahách o obnovu první university na Moravě, university v Olomouci.

Moravské vysoké školství bylo reprezentováno až do poloviny 19. století universitou v Olomouci, která byla založena r. 1566 a zrušena r. 1855, a stavovskou akademií, zřízenou v Olomouci r. 1743 a přeloženou do Brna r. 1843. Zrušení university v Olomouci a sloučení stavovské akademie v Brně s nově založenou technikou r. 1849, která se věnovala pochopitelně toliko technickým předmětům a stala se ústavem jazykově německým, silně narušilo rozvoj vědeckého bádání na Moravě i přípravu vysokoškolsky vzdělané inteligence. Českou vědu v oblasti společenských věd tu pak pěstovala jenom vědecká společnost Matice moravská, která byla založena r. 1849 a vydávala od r. 1867 vědecký časopis *Časopis Matice moravské*. Působili v ní mimo jiné dialektolog *František Bartoš*, zemský archivář *Vincenc Brandl*, historik *František Kameníček* a další. I když se společnost Matice moravské zaměřila především na všestranné studium země, ve které působila, studovala dějiny, vývoj jazyka, literatury a kultury Moravy také v širších souvislostech, a to především v českých, ale i slovanských.

Působení Matice moravské i jiných vědeckých institucí moravských, které však byly převážnou většinou utrakvistické nebo německé, ovšem nestačilo. Proto bylo již koncem padesátých a začátkem šedesátých let minulého století rozvinuto úsilí o obnovu zrušené university v Olomouci, popř. o zřízení nové university na Moravě. Podle německých představ měla být tato universita německá, podle českých názorů měla vyhovovat potřebám obou národností žijících na Moravě, a měla být tedy německo-česká. O návrhu založit na Moravě universitu jednala v polovině sedmdesátých let minulého století i rakouská vláda a říšská rada, které se však rozhodly vybudovat německou universitu v Černovicích v Bukovině. Když se pro odpor rakouské liberální vlády nepodařilo zřídit universitu na Moravě, rozvinulo se po rozdělení pražské university na českou a německou (r. 1882) koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let minulého století hnutí za založení druhé české university.

Podnět k ustavení druhé české university se sídlem na Moravě vzešel od posluchačů studujících na českých vysokých školách v Praze; byl však sdílen veškerou českou vysokoškolskou inteligencí a podporován i širokou českou veřejností včetně politických představitelů a stran. Rakouská vláda ústy ministrů školství několikrát uznala potřebu university na Moravě, a to jak utrakvistické (Gautsch, 1896), tak české (Hartel, 1902), ale přes všechno úsilí a podporu české veřejnosti nepodařilo se až do konce první světové války tento oprávněný požadavek prosadit. Příčinila se o to zejména německá liberální a nacionálně zaměřená buržoazie, která se stavěla všemi silami proti zřízení druhé české university na Moravě a bránila se všemi prostředky, aby universita byla umístěna v Brně, v největším moravském a tehdy hlavním zemském městě. A tak mohla být druhá česká universita založena až po rozpadu rakouské monarchie a po vzniku samostatné Československé republiky.

Stalo se tak jedním z prvních zákonů Národního shromáždění Československé republiky dne 28. ledna 1919. Jím se zřizovala česká universita v Brně o čtyřech fakultách: právnické, lékařské, filosofické a přírodovědecké. První dvě fakulty měly zahájit činnost již v zimním semestru školního roku 1919/1920, druhé dvě nejspozději počátkem studijního roku 1921/1922. Masarykova univer-

sita v Brně, jak byla tehdy nazvána, nebyla jedinou novou vysokou školou v Československu. Téměř současně byla zřízena Komenského universita v Bratislavě; v samém Brně pak byla založena Vysoká škola zemědělská a Vysoká škola veterinární. Vzhledem k tomu, že v Brně byla již německá a od r. 1899 i česká technika, stalo se Brno důležitým vysokoškolským a vědeckým centrem v Československu.

I když nová universita v Brně nesla jméno hlavy státu, neměla po svém založení ustláno na růžích. Musila spíše od samého začátku překonávat četné překážky a tvrdě zápasit o svoji existenci. Zahájila činnost, jak bylo stanoveno zákonem: fakulta právnická a lékařská začala vyučovat již ve školním roce 1919/1920, přírodovědecká fakulta ve studijním roce 1920/1921 a filosofická fakulta ve školním roce 1921/1922. Všechny fakulty působily v nepříliš vyhovujících prostorách, budovách a místnostech, sloužících dříve jiným účelům. Začátkem r. 1922 vypsal sice moravská zemská správa se souhlasem ministerstva veřejných prací veřejný konkurs na projekt tzv. akademické čtvrti v Brně, který měl komplexně vyřešit výstavbu brněnských vysokých škol, a zejména university, ale z vítězného návrhu brněnských architektů *Bohuslava Fuchse* a *Jindřicha Kumpošta* byla realizována jenom budova právnické fakulty, která byla slavnostně otevřena a odevzdána do užívání r. 1932. Byl v ní umístěn také rektorát, dosud úřadující na filosofické fakultě. Filosofická fakulta zůstala v budově bývalého městského sirotčince a v budově postavené roku 1924 pro účely rektorátu; rovněž ostatní fakulty se musily spokojit s nevyhovujícím umístěním, které bylo vylepšováno adaptacemi přidělených starých objektů a přístavbami.

Působení brněnské university bylo ztíženo a narušováno také jiným způsobem. V listopadu r. 1923 proskočily tiskem zprávy o chystaném přeložení filosofické fakulty z Brna do Bratislavy. Důvodem navrhovaného opatření byl údajně nedostatek prostředků na udržování starých a vybavení nových vysokých škol v Československé republice, který měl být vyřešen tím způsobem, že přednostně měla být dobudována filosofická fakulta Komenského university v Bratislavě, kdežto s výstavbou filosofické fakulty v Brně se mělo posečkat. Tento útok na existenci a celistvost university v Brně vyvolal ovšem rozhodný odpor mezi studenty, učiteli a akademickými funkcionáři university i v širší moravské veřejnosti a nebyl uskutečněn.

Uplnul jenom rok a v souvislosti s projednáváním státního rozpočtu na rok 1925 objevily se nové tendence zasáhnout do struktury vysokých škol v Československu. Podle některých návrhů měly být Vysoká škola zemědělského a lesního inženýrství při Českém vysokém učení technickém v Praze, Vysoká škola zemědělská v Brně a zemědělský odbor Německé vysoké školy technické v Praze sloučeny a připojeny k České vysoké škole technické v Brně, Vysoká škola veterinární v Brně měla být připojena k lékařské fakultě university a filosofická fakulta v Brně měla být spojena s filosofickou fakultou Komenského university v Bratislavě, kdežto přírodovědecká fakulta této university měla být sloučena s přírodovědeckou fakultou brněnské university. I tento připravovaný zásah do brněnského vysokého školství, který by poškodil především filosofickou fakultu v Brně a vůbec brněnskou universitu, nebyl pro odpor univerzitních činitelů i široké veřejnosti realizován.

Nové nebezpečí pro universitu v Brně vyvstalo v třicátých letech, kdy postihla Československo velká hospodářská krize, která vedla ke krácení státního

rozpočtu i dotací pro vysoké školy. Zvláštní úsporná komise vlády navrhla r. 1933 zrušit v Brně filosofickou fakultu a přírodovědeckou fakultu. I tentokráte se podařilo pádnými argumenty i za podpory široké veřejnosti zabránit okleštění university v Brně a dosáhnout toho, že filosofická i přírodovědecká fakulta zůstaly trvale v jejím svazku.

Přes všechny potíže a těžkosti, které musila zdolávat, zaujala brněnská universita velmi brzy důstojné místo mezi vysokými školami v Československu. Postavila se sméle po bok své starší sestře — Karlově universitě v Praze, a třebaš, zejména z počátku, od ní leccos přijímala, později jí také mnohé dávala. I když to nebyla universita velká a dlouhou dobu nebyla patřičně vybavena, byly na ní od samého počátku zastoupeny nebo postupem času dobudovány všechny základní obory, typické pro moderní university. Úkolem jednotlivých fakult i university vcelku nebyla jen výchova posluchačů (budoucích učitelů, právníků, úředníků, lékařů a odborných pracovníků), nýbrž i pěstování vědy v nejširším smyslu slova a služba společnosti. Jistým nedostatkem, který však byl zároveň předností nové university, bylo, že nebyla sešněrována tradicí, ke které se ovšem hlásila, ani oficiálním postavením. Proto její nový a poměrně mladý profesorský sbor byl namnoze přístupnější novým myšlenkám, směrům a metodám, které si zpravidla jen těžce razily cestu na starších, již zavedených vysokých školách. Universita jako celek pracovala v intencích buržoazně demokratické republiky a její vedení i profesorský sbor se hlásili často k Masarykovi. Mnozí její členové však myšlenkový svět prvního presidenta překračovali. Ale marxismus nacházel cestu na universitu jen ojedinele.

Přestože již v době zápasů o druhou českou universitu před první světovou válkou se vždy zdůrazňovalo, že jednou ze základních fakult nové vysoké školy má být dobře vybavená filosofická fakulta, zahájila filosofická fakulta, jak již bylo řečeno, činnost jako poslední z fakult a byla ve své existenci trvale ohrožována. Přesto se však mohla vykázat tím, že již při zahájení své činnosti měla kvalitní, byť i nepříliš početný profesorský sbor. Jejími prvními profesory byli *Antonín Beer* pro germánskou jazykovědu a *Jan Krejčí* pro německou literaturu, *Julius Glücklich* a *Bohumil Navrátil* pro všeobecné dějiny, *Prokop Miroslav Haškovec* a *Karel Titz* pro románskou filologii, *František Chudoba* pro anglickou literaturu, *František Novotný* pro klasickou filologii, *Arne Novák* pro českou literaturu, *Stanislav Souček* pro českou řeč a literaturu, *Rudolf Urbánek* pro české dějiny, *Václav Vondrák* pro slovanskou filologii a *Otakar Zich* pro filosofii a estetiku.

Na začátku prvního školního roku (1921/1922) byly na filosofické fakultě zastoupeny základní obory, které zajišťovaly tyto semináře: seminář pro slovanskou filologii, ve kterém působili profesori *Václav Vondrák*, *Stanislav Souček*, *Arne Novák*; později pak *František Trávníček*, *Jiří Horák*, *Frank Wollman*, *Bohuslav Havránek* a *Roman Jakobson*, seminář pro klasickou filologii s profesory *Františkem Novotným* a *Karlem Svobodou*, kterého nahradil *Ferdinand Stiebitz*, seminář pro germánskou filologii s profesory *Janem Krejčím* a *Antonínem Beerem*, seminář pro románskou filologii s profesory *Prokopem M. Haškovcem*, *Karlem Titzem* a *Hertvíkem Jarníkem*, seminář pro anglickou filologii s profesorem *Bohumilem Navrátilem*, *Juliem Glücklichem* a *Rudolfem Urbánkem*, ke kterým přibyli *František Hrubý* a *Josef Macůrek*, a seminář filosofický s profesorem *Otakarem Zichem*, kterého vystřídal postupně *Vladimír Hoppe* a *Josef Ludvík Fischer*.

Další semináře byly budovány postupně tak, že r. 1922 byl založen seminář sociologický, jemuž vtiskoval tvářnost profesor *Inocenc Arnošt Bláha*; dále v něm působil *Emanuel Chalupný*. Roku 1923 vznikl seminář pedagogický, který vedl profesor *Otakar Chlup* a působil v něm *Jan Uher*. V r. 1926 byly založeny tyto semináře a ústavy: ústav psychologický, vedený profesorem *Mihajlem Rostoharem*, seminář pro paleografii a diplomatiku, založený profesorem *Václavem Hrubým* a řízený po jeho smrti profesorem *Jindřichem Šebánkem*, seminář pro starověké dějiny, vedený profesorem *Vladimírem Grohem*, a seminář pro hudební vědu, budovaný již dříve profesorem *Vladimírem Helferem*. K nim přibýly do druhé světové války ještě seminář dějin umění, vedený profesorem *Eugenem Dostálem*, seminář historicko-geografický s profesorem *Bohuslavem Horákem*, seminář srovnávacího jazykozpytu s profesorem *Oldřichem Hujerem* a *Václavem Machkem* a seminář pro prehistorii a protohistorii s profesorem *Emanuelem Šimkem*.

Slavistika tvořila na filosofické fakultě brněnské university od samého jejího počátku jeden ze základních pedagogických oborů a jednu z předních vědeckých disciplín, byla však vhodně doplňována obory a zaměřenými jinými. Byla v ní zastoupena především literární i lingvistická bohemistika, dále pak srovnávací slovanská jazykověda a literární historie a rusistika. Z počátku v ní dominovalo studium staroslovenštiny (*Václav Vondrák*) a zájem o systematický výklad nové české literatury (*Arne Novák*). Záslouhou *Jiřího Horáka* a zejména *Franka Wollmana* rozvinulo se široce založené a teoreticky podložené srovnávací studium slovanských literatur. Wollman přednášel také o divadle. V oblasti jazykovědy charakterizovala brněnskou slavistiku historická metoda a zájem o historickou a novočeskou mluvnici (*František Trávníček*). Po příchodu *Bohuslava Havránka* stalo se Brno jednou z opor Pražského lingvistického kroužku, uplatňujícího při studiu českého jazyka i ostatních jazyků slovanských metody jazykovědného strukturalismu. S příspěvky *Bedřicha Václavka* a *Ludvíka Svobody* do Sociologické revue, vydávané I. A. Bláhou, začala pronikat do literární vědy a estetiky marxistická metoda a sociologický pohled. Václavek se r. 1939 v Brně habilitoval pro obor dějin české literatury a folkloristiky. Ve srovnání se srovnávací slovanskou a českou lingvistikou i s českou literární vědou ustupovala rusistika poněkud do pozadí.

V historii převažoval dlouho zájem o všeobecné a české dějiny. Teprve zásluhou profesora *Josefa Macůrka* začalo se na filosofické fakultě v Brně systematicky rozvíjet i studium slovanských a východoevropských dějin; jeho výsledky se dostavily v plném rozsahu až po druhé světové válce, zvláště výrazně teprve po r. 1948.

Vyzvedáváme-li postavení a význam slavistiky v kontextu práce filosofické fakulty brněnské university, neznamená to, že bychom podceňovali úlohu, význam a výsledky ostatních hlavních oborů a disciplín: germanistiky, romanistiky, filosofie, sociologie, pedagogiky atd.

Universita i filosofická fakulta v Brně se zejména v třicátých letech, i přes nepříznivé poměry, způsobené hospodářskou krizí, úspěšně rozvíjela. Přitahovala zájem posluchačů a také počet učitelských sil vzrůstal. V prvním školním roce 1919/1920, kdy bylo otevřeno studium na dvou fakultách, studovalo na brněnské universitě 540 posluchačů, z toho 266 na právnické fakultě a 274 na lékařské fakultě. Ve školním roce 1920/1921 měla universita 63 řádných a mimořádných profesorů a docentů; posluchačů bylo 967, z toho na právnické

fakultě 505, na lékařské fakultě 453 a na přírodovědecké fakultě 9. Ve školním roce 1929/1930, kdy byly již v plném provozu všechny fakulty, působilo na universitě 106 učitelů a studovalo 2933 posluchačů — z nich 1209 na právnické fakultě, 832 na fakultě lékařské, 411 na fakultě přírodovědecké a 481 na fakultě filosofické. Ve školním roce 1936/1937 měla universita 142 učitelů a 3363 posluchačů — z toho 1094 na právnické fakultě, 1488 na lékařské fakultě, 298 na přírodovědecké fakultě a 483 na filosofické fakultě. I když většina posluchačů pocházela ze země Moravskoslezské, kde nacházeli její absolventi především uplatnění, studovali na universitě i posluchači z Čech a ze Slovenska; menší počet posluchačů přicházel studovat do Brna i ze zahraničí (Jugoslávie a Bulharsko), zejména medicínu.

Brněnská universita jako celek a v ní i filosofická fakulta se staly během dvacátých let a zejména v letech třicátých důležitým vědeckým a pedagogickým zařízením v Československu. Přestože vycházely vstříc požadavkům a potřebám země, ve které vznikly a působily, nevyhýbaly se řešení obecných problémů, měly v mnoha oborech a směrech specifickou tvárnost a plnily nenahraditelnou funkci, získávajice si postupně uznání i v zahraničí. Na filosofické fakultě byla záhy založena řada Spisů filosofické fakulty, ve které vycházely pravidelně monografické práce učitelů; mnohé z nich neztratily hodnotu ani dnes. Vedle toho uveřejnili mnozí z učitelů publikace syntetického charakteru a studijní příručky, jichž se používalo ještě dlouho po druhé světové válce. Záslužná byla i organizační a redakční práce některých učitelů filosofické fakulty, kteří byli členy nebo i redaktory odborných časopisů celostátního významu, jako byly *Naše věda*, *Slovo a slovesnost*, *Sociologická revue*, *Časopis Matice moravské* apod. Profesori a docenti filosofické fakulty se nevyhýbali ani publikacím příležitostným, populárně vědeckým a kritické práci, jak o tom svědčí činnost Arna Nováka, Vladimíra Helferta, Františka Trávníčka, Franka Wollmana, Rudolfa Urbánka aj.

Členové filosofické fakulty a university byli zvaní zejména od konce dvacátých let na mezinárodní vědecké kongresy a sympózia, stávali se členy mezinárodních vědeckých organizací a institucí. Na universitě proslavili přednášky významní vysokoškolské učitelé a vědečtí pracovníci z ciziny. Vědecké styky pěstovala universita i filosofická fakulta se školami, vědeckými institucemi a jednotlivými pracovníky v západní Evropě a z části i v Americe, ale hlavní důraz se kladl na pěstování těchto kontaktů se slovanskými zeměmi (Polsko, Jugoslávie, Bulharsko). Opomíjen nebyl ani Sovětský svaz. Důkazem tu může být pomoc ruským učencům v hladovém roce 1921, knižní dar filosofické fakulty leningradské Akademii věd a výměna publikací zahájená r. 1923, účast sovětské delegace při slavnostech stého výročí smrti Josefa Dobrovského v Brně r. 1929, přednáška akademika *V. J. Vernadského* r. 1926 a leningradského profesora *A. J. Fersmana* r. 1934 na přírodovědecké fakultě apod.

Ani universita, a tím méně filosofická fakulta jako společenskovědní pracoviště, se ovšem nikterak neuzavíraly do sebe. Podílely se velmi intenzivně na veřejném dění a kulturním životě města Brna a celé Moravy. Velký ohlas a účinek měly v Brně i v jiných moravských městech extenze českých vysokých škol, jejichž prostřednictvím profesori university seznamovali širokou veřejnost s dosaženými poznatky vědy a výsledky vlastní vědecké práce. Velmi aktivně se zúčastnili učitelé university též činnosti Komenského vyšší lidové školy v Brně, a to jak organizačně, tak přednáškami. Filosofická fakulta propůjčo-

vala místnosti ke schůzování a přednáškám i levicovému sdružení inteligence Devětsil, Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem a mnozí její členové spolupracovali s levicově a prokomunisticky orientovanou Levou frontou, která nacházela na filosofické fakultě rovněž místo ke svým shromážděním a přednáškám. Třebaže mezi studenty na universitě byly zastoupeny všechny tehdejší politické směry, velké slovo měla (zejména na filosofické fakultě) levicová Jednota nemajetného a pokrokového studentstva. V kulturní oblasti spolupracovala filosofická fakulta a její členové s organizacemi spisovatelů, s pěveckými a hudebními sdruženími i s jinými kulturními spolky v Brně i na Moravě. Diferenciace mezi pravicovými proudy a levicovými silami na universitě se prohloubila v polovině třicátých let, kdy boj španělského lidu proti fašismu našel i v řadách studentů a učitelů velký ohlas a podporu a kdy i do Brna začal doléhat fašismus, hrozba z nacistického Německa.

Stále rostoucí nebezpečí hitlerovské agresivity vyvrcholilo roku 1938. Brněnská universita sehrála v těchto napjatých měsících významnou úlohu jako středisko odporu proti vnitřnímu i zahraničnímu fašismu. Skupina profesorů a docentů, zejména z filosofické fakulty, vykonala obrovskou práci při vysvětlování skutečných poměrů v republice. Německé rozhlasové stanice a tisk chrlily o ní soustavné lži, líčíce poměry německé menšiny v Brně nejčernějšími barvami a Československo jako středisko nebezpečí pro světový mír v Evropě i ve světě. Profesori *I. A. Bláha* a *J. L. Fischer* i další informovali své zahraniční přátele o intrikách a útočnosti nacistického Německa. Vysvětlovali také úlohu místní nacistické páté kolony, inspirované z Berlína, při rozbíjení Československé republiky.

Školní rok 1938/1939 začal na brněnských vysokých školách později nežli obvykle, teprve v listopadu, až pominuly bouřlivé události ze září a října, kdy velká část budov fakult a jejich zařízení byla připravena k evakuaci pro případ války a učitelé i mnozí studenti vykonávali svoji občanskou povinnost jako vojáci.

Přišel 15. březen 1939 a s ním konec Československé republiky. Po brněnských ulicích chodili němečtí vojáci. Gestapo začalo se svou krvavou činností. Vysoké školy v prvních měsících okupace byly ještě ušetřeny vážnějších zásahů ze strany nových okupačních orgánů. Z universitních poslucháren však zmizeli někteří studenti a také přednášející. Někteří prchali do zahraničí před pomstou okupantů nebo z důvodů rasových, jiní byli nuceni odejít na trvalou dovolenou, protože jejich setrvání na vysoké škole považovali noví mocipáni za zvláště škodlivé. Z filosofické fakulty postihl tento úděl profesora *Vladimíra Helferta*, *Inocence Arnošta Bláhu* a docenta *Bedřicha Václavka*. Byli příliš známi svým protifašistickým postojem i levicovou, popř. komunistickou činností. To však byl pouhý začátek.

České vysoké školy byly trnem v očích nacistických plánovatelů Nové Evropy. Zvláště v česko-moravském prostoru, jenž byl určen k brzkému poněmčení, byla existence českého vysokého školství nežádoucí. V listopadu r. 1939 byly české vysoké školy uzavřeny a několik set studentů bylo odvečeno do koncentračního tábora v Sachsenhausenu. Z Brna jich bylo okolo 300. Tento tvrdý úder proti vysokému školství byl prvním krokem k „řešení českého problému“, jak nazývali nacističtí činitelé zničení českého národa. Komisaři gestapa v doprovodu esesáků obsadili budovy fakult a studentské koleje. Všude prováděli prohlídky. V kolejích zajišťovali studenty, v pracovnách přednášejících hledali

úsilovně zbraně, letáky a jiné tiskoviny. Gestapo vědělo, že někteří učitelé a zaměstnanci vysokých škol pracují v hnutí odporu.

Z filosofické fakulty byl za několik málo dní poté zatčen profesor *Jan Uher*, který byl jedním z předních pracovníků v Obráně národa. Tři dny před uzavřením vysokých škol podařilo se gestapu vylákat profesora *Vladimíra Helferta*, jenž se skrýval na venkově, a odvléci ho do svých mučireň. Kalvárie vysokých škol začala.

Studenti, kteří byli dopraveni do koncentračního tábora, poznali na sobě, co je to život „heftlinga“ v nacistickém koncentráku. Mnozí tam zahynuli. Jiní se vrátili po mnohaměsíčním věznění s podlomeným zdravím. Ostatní studenti si museli vyhledat zaměstnání. Pracovní úřady poslaly stovky vysokoškoláků do továren v Německu, kde pak žili ve stálém nebezpečí při bombardování. Pro tisíce studentů nastalo téměř šestileté kruté válečné intermezzo. Učitelé, s výjimkou příslušníků lékařské fakulty, byli posláni na dočasnou dovolenou. Postupně si museli hledat zaměstnání a jen někteří měli štěstí, že se jim podařilo zakotvit na místě, kde mohli aspoň částečně uplatnit svoji kvalifikaci. Mnozí přednášející z filosofické fakulty učili na středních školách.

V době nesvobody se nepodařilo okupantům zcela zničit vědeckou činnost. I za nesmírně obtížných podmínek využívali také učitelé brněnské university a filosofické fakulty každé příležitosti k tomu, aby dokončovali rozpracovaná a připravovali nová díla. Po válce vyšla v rychlém sledu řada pozoruhodných vědeckých prací z pera členů filosofické fakulty jen díky tomu, že byla buď úplně nebo částečně dokončena v letech nesvobody.

Nacistické bezpečnostní orgány sledovaly každé podezřelé chování členů akademické obce. Na popravě a do koncentračních táborů byli posláni četní příslušníci učitelského sboru, zaměstnanci i studenti. V únoru 1941 byl zatčen profesor starověkých dějin *Vladimír Groh*. Dne 30. září 1941 byl popraven v Kounicových kolejích; bylo to v první den stanného práva vyhlášeného po příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do Prahy. V následujících dnech tzv. první heydrichiády zatkl gestapo početnou skupinu vysokoškolských učitelů z Brna. Mezi nimi byli profesori filosofické fakulty *Josef Tvrđý* a *Stanislav Sahánek*. Počátkem února byli posláni do jednoho z nejhorších koncentračních táborů – do Mauthausenu. Tam jeden po druhém umírali hladem, zimou, byli ubiti nelidskými kápy nebo popraveni v bunkru. Dne 13. března 1942 byl umučen filosof *Josef Tvrđý*; několik dní předtím zemřel zcela vyčerpán germanista *Stanislav Sahánek*. Dne 27. října byl popraven v Berlíně *Jan Uher* a 5. března 1943 zemřel v Osvětimi *Bedřich Václavek*. V tomto strašném táboře zahynul v roce 1941 asistent sociologie dr. *Bruno Zwicker*, na Pankráci byl popraven v roce 1942 asistent *Otakar Mikulica*. Na samém sklonku války zemřel v koncentračním táboře ve Flossenbürgu asistent *Jan Juránek*. Už v osvobozené republice dne 18. května 1945 zemřel na následky dlouholetého věznění profesor *Vladimír Helfert*. Pokud se podařilo zjistit, byli umučeni nebo popraveni také čtyři studenti filosofické fakulty.

Desítky studentů university v Brně se dostaly dobrodružnými cestami za hranice; tam někteří bojovali se zbraní v ruce jako letci, jiní byli posíláni jako parašutisté s různými úkoly do okupované vlasti nebo sloužili v našich zahraničních jednotkách. Mnoho studentů se účastnilo bojů s nacismem v partyzánských skupinách doma i v zahraničí.

Okupace si vyžádala vysokou daň krve. Přední představitelé vědy a významní

učitelé se stali obětí nacistického běsnění. Studenti téměř šest let nesměli studovat. Obrovské škody byly způsobeny na budovách a na zařízení fakult, v knihovnách a ve sbírkách.

Sotva ustaly koncem dubna 1945 v Brně osvobozovací boje a Rudá armáda zahнала nepřitele do brněnského okolí, kde se linie fronty ještě jednou na několik dní zastavila, přicházeli do universitních budov učitelé a zaměstnanci, kteří byli ve městě. Snažili se odstranit alespoň nejhorší následky okupace i škody vzniklé v bojích o město a zajistit provizorní, ale rychlou obnovu výuky a provozu. Bylo třeba začít vlastně od počátku. Budovy filosofické fakulty byly za okupace sídlem německého oberlandratu. Řadě seminářů chyběly pracovny. Knihy z knihoven byly rozptýleny po mnoha místech. Některé knihovny utrpěly značné ztráty a škody při častém stěhování. Inventář byl zničen.

Už za několik málo dní po osvobození začalo se v Brně s výukou. V polovině května r. 1945 sešel se profesorský sbor filosofické fakulty a zvolil znovu děkanem profesora *Bohuslava Havránka*. Po jeho brzkém odchodu do Prahy zastával tuto funkci profesor *J. L. Fischer*. Současně byla obnovována činnost i na ostatních fakultách university v Brně.

Počet posluchačů se v důsledku šestiletého přerušení prudce zvýšil. Na filosofické fakultě bylo zapsáno v krátkém letním semestru roku 1945 přes 1200 studentů a ve školním roce 1945/1946 1612 posluchačů. Bylo to téměř třikrát více nežli ve školním roce 1938/1939. Učitelský sbor, prořídlý válečnými událostmi, zvládal jen s obrovským vypětím pedagogické i organizační povinnosti. Úvazky 20 i více týdenních hodin nebyly žádnou výjimkou. Chyběly vhodné prostory pro konání přednášek a cvičení. Projevoval se katastrofální nedostatek studijní literatury a skript. Jen díky urychleně vydávaným skriptům podařilo se odstranit alespoň největší obtíže.

Na filosofické fakultě se už v těchto prvních měsících úspěšně rozvíjel seminář slovanských dějin, který navazoval na předválečnou tradici a u jehož korbky stál profesor *Josef Macůrek*. Byla budována rusistika, která rovněž navazovala na základy vzniklé před válkou. V nových podmínkách osvobozeného státu projevoval se na těchto pracovištích vliv nových politických a hospodářských poměrů v osvobozené republice i vliv vzrůstajícího významu Sovětského svazu.

Přes značné pedagogické a organizační úkoly, jimiž byli zavaleni přednášející na filosofické fakultě, pozvedla se s příchodem svobodného života obdivuhodně jejich vědecká aktivita. Vyšlo mnoho pozoruhodných prací z různých oborů. Profesori a docenti konali pro veřejnost řadu přednášek, které vzbudily velikou pozornost. Do historie filosofické fakulty se zapsal např. cyklus přednášek *Slezsko, český stát a česká kultura a Slovanství v českém národním životě*, v němž přednášeli odborníci z několika oborů a který vzbudil oprávněně široký ohlas.

Byly obnovovány tradiční zahraniční styky a navazovány nové. Přišly první návštěvy ze Sovětského svazu a z dalších slovanských zemí. V roce 1947 obdržel jeden z nejvýznamnějších sovětských historiků *J. V. Tarle* v Brně čestný doktorát filosofie. Zvláštní zájem o spolupráci projevili zejména partneři v Polsku a v Jugoslávii. Na filosofické fakultě v Brně přednášeli někteří významní představitelé z universit ve Wroclavi a Krakově, z Bělehradu a Lublaně. V březnu r. 1948 navštívila fakultu velká skupina zástupců Slovanského výboru při příležitosti svého zasedání v Praze. Velmi brzy stala se filosofická fakulta

v Brně znovu důležitým místem, kam přicházeli na návštěvu a přednášeli významní představitelé pokrokové vědy a kultury z mnoha zemí.

Na podzim r. 1946 vznikla pedagogická fakulta. Navazovala na starší tradici, jdoucí až do r. 1921, kdy byla v Brně založena *Škola vysokých studií pedagogických*, na níž si mohli učitelé rozšířit své vzdělání. V jejím čele stál marxista *Otakar Chlup* a přednášeli na ní profesori *I. A. Bláha*, *František Trávníček*, *Josef Tvrdý* a *Josef Dvořáček*. Počáteční činnost pedagogické fakulty byla ulehčena tím, že u její kolébky stáli někteří významní představitelé z filosofické a přírodovědecké fakulty a účinně se účastnili na její organizační výstavbě i pedagogické činnosti. Prvním děkanem byl profesor *František Trávníček*, zástupcem děkana *Vilém Chmelař*. Mezi novými členy pedagogického sboru nové fakulty byli např. *Bohumír Štědroň*, pověřený vedením semináře hudební výchovy, *Vilém Chmelař*, vedoucí semináře filosofického a psychologického, a *Josef Hrabák*, vedoucí semináře filologického. Na pedagogické fakultě působili ještě jiní pedagogové, jako profesori *Theodor Martinec*, *František Kalousek*, *Josef Macháček*, *Josef Trtílek*, *Josef Kabrda* a další, kteří přešli později na fakultu filosofickou nebo přírodovědeckou.

Pedagogická fakulta jen stěží zdolávala dislokační překážky. Její umístění bylo zpočátku více nežli provizorní. Chybělo vybavení laboratoří, nebyly knihovny. Teprve postupně se podařilo zvládnout alespoň největší obtíže, takže pedagogická fakulta mohla plnit své významné úkoly. Přišly však rozsáhlé zásahy do jejího osudu, jimiž byla fakulta na řadu let prakticky postavena na roveň středním školám. V roce 1953 byla pedagogická fakulta v Brně zrušena a přeměněna na vyšší dvouletou pedagogickou školu. Později z ní vznikl čtyřletý pedagogický institut. Ukázalo se však, že zkušenosti s těmito instituty nebyly nejlepší, a proto byla pedagogická fakulta obnovena a r. 1964 znovu začleněna do rámce university. Zapojení pedagogické fakulty do svazku university znamenalo po jedenácti letech znovu návrat k původní myšlence zakladatelů pedagogických fakult – k zajištění všestranné vysokoškolské přípravy všech učitelů, k zajištění požadavku odpovídajícího potřebám naší společnosti.

Mezníkem ve vývoji Československa byl Únor 1948. Ve všech oblastech, v oblasti politické, hospodářské i kulturní, nastaly rozsáhlé změny. Nevyhnuły se jim ani vysoké školy. Došlo k široké demokratizaci vysokých škol. Jednou z pronikavých změn byla reforma vysokoškolského studia, která se začala uskutečňovat ve školním roce 1949/1950. Tato reforma se dotkla obsahu i organizace studia. Byl vypracován přesný sled jednotlivých přednášek pro celou dobu studia, vybudován systém zkoušek apod. Vedle kladů projevíly se však i nedostatky, které byly postupně odstraňovány. Např. původní přílišná encyklopedičnost přednášek byla postupně nahrazována větším počtem výběrových a speciálních přednášek i cvičení.

Na filosofické fakultě se valná část studentů připravovala pro učitelské povolání. Ale vychovávali se tu vždycky též vědečtí a odborní pracovníci, např. archeologové, hudební vědci, historikové dějin umění, divadelní vědci, psychologové, archiváři a sociologové. Mnozí odchovanci brněnské filosofické fakulty jsou dnes uznávanými odborníky a působí ve významných místech ve vědeckých ústavech akademie, v muzeích a archívech, v divadlech, v rozhlase a televizi a v jiných institucích a zařízeních po celé republice.

Na přelomu školního roku 1950/1951 byly dřívější semináře reorganizovány a vznikly nové útvary – katedry. V posledních dvaceti letech jsou základními

složkami každé fakulty. Původně bylo na filosofické fakultě zřízeno 10 kateder, postupně se jejich počet měnil.

Hluboké školské reformy, k nimž došlo počátkem padesátých let, orientovaly vysoké školy hlavně na pedagogickou činnost. Vědecká práce se měla téměř beze zbytku přesunout na tehdy nově budované ústavy Československé akademie věd. Už v roce 1951 konstatovala fakultní rada filosofické fakulty, že období zajišťování pedagogické činnosti a organizačních otázek se chýlí ke konci a že je nutno nastoupit znovu k badatelské činnosti. Při realizaci tohoto bezpochyby správného usnesení se vyskytly značné těžkosti. Plnění výzkumných plánů se stalo vážným problémem. Pedagogické normy byly neúměrně vysoké. Finanční zajištění nebylo dostatečné a publikační možnosti byly silně omezeny. Ale díky neúnavnému úsilí vedení fakulty i ostatních přednášejících, podařilo se na konkrétních dokladech, hotovými pracemi apod. přesvědčit, že na vysokých školách je vhodné prostředí pro vědeckou činnost a že bez ní by ztratily svůj charakter, smysl a význam.

Velká pozornost se věnovala růstu mladých přednášejících. S pomocí aspirantury, zpočátku ponejvíce interní, později externí, dosáhla podstatná část mladých učitelů fakulty vědeckých hodností kandidátů věd. Postupně se řada z nich habilitovala, dosáhla hodnosti doktora věd, a někteří byli ustanoveni řádnými profesory nebo mimořádnými profesory. Během posledních dvou desetiletí vyrostlo na filosofické fakultě nemálo představitelů vědeckých oborů, jejichž práce jsou právem uznávány daleko za hranicemi republiky. V tomto směru byl vývoj na filosofické fakultě velmi úspěšný.

Ke značnému rozmachu vědecké činnosti na universitě a také na filosofické fakultě došlo od sklonku padesátých let. Tradice soustavné vědecké práce nebyla naštěstí nikdy přerušena. Počáteční názory na vysoké školy jako na instituce věnující se výlučně pedagogické činnosti ustoupily. Vědecká práce se spojovala nerozlučně s pedagogickou a výchovnou činností. Mladí příslušníci učitelského sboru fakulty, kteří měli za sebou již první fázi svého vývoje, se začlenili s plným úsilím do života na fakultě. To se pak projeвило na všech úsecích.

Do počátku padesátých let spadají první pokusy s vydáváním vědeckého časopisu nazvaného *Sborník prací filosofické fakulty*. Jeho první číslo vyšlo v roce 1952 přispělo mimo jiné jako důkaz pro zachování celistvosti fakulty a proti návrhům na přenesení některých oborů na jiné university. Počátky periodika známého a ceněného dnes už nejen u nás, ale i v zahraničí, byly velmi skromné. Zprvu vycházela jenom dvě, později čtyři čísla ročně. Postupně se čísla Sborníku rozšířila tak, že samostatnou ediční řadou je zastoupen každý větší obor. V padesátých letech, kdy učitelský sbor na filosofické fakultě byl doplňován mladými asistenty, byl pro ně Sborník významnou publikační možností. Pomáhal jim v jejich vědeckém růstu. Vyšly v něm větší i drobnější studie, recenze a zprávy tehdy začínajících mladých učitelů. Sborník prací si získával postupem let dobrou pověst. O jeho ohlasu svědčí nejen četné citace v odborném tisku u nás i v zahraničí, ale i zájem stovek vědeckých ústavů, universit a institucí z celého světa o výměnu. Protože část zásadních příspěvků je psána ve světových jazycích, je Sborník trvalým dokladem úrovně vědecké práce filosofické fakulty.

Současně s prvními čísly Sborníku vyšly i nové monografie z řady *Spisů filosofické fakulty*. Tím se navázalo na dlouholetou předválečnou tradici. Je

pravda, že ve srovnání s následujícími lety byly počátky ve vydávání Spisů velmi skromné. Ročně vyšla jedna, nejvýše dvě monografie. Když universita získala ediční a nakladatelská práva, nastalo podstatné zlepšení. Po jedno desetiletí vydává fakulta ročně okolo 10 monografií. Již při letném pohledu na tuto dnes již úctyhodnou řadu knih z různých oborů si lze učinit představu o bohatosti vědeckého výzkumu. Na tomto místě nelze hodnotit vědeckou úroveň těchto monografií. Jsou mezi nimi některé, o nichž s uznáním psaly odborné časopisy v mnoha zemích a které opravdu posunuly vědecké poznání vpřed. Dá se bez nadsázky říci, že publikační činnost filosofické fakulty v Brně nachází velký ohlas a je vesměs oceňována kladně.

Značná část příslušníků učitelského sboru publikovala své vědecké výsledky v mnoha odborných časopisech u nás i v zahraničí. Studie s jejich jmény se objevily v časopisech sovětských, polských, bulharských, maďarských a rumunských, ale i v revuích jiných zemí.

Vědecká aktivita fakulty se projevila rovněž ve zvyšování kvalifikace jejich učitelů. Dokladem jsou habilitační řízení konaná zejména v posledním desetiletí, profesorská řízení i získávání nejvyšších vědeckých hodností — doktorů věd. Učitelé fakulty jsou zastoupeni v četných vědeckých kolegiích, komisích, zasedají v poradních sborech Československé akademie věd, ve vědeckých radách muzeí a archívů, v uměleckých radách divadel, jsou členy redakčních rad odborných časopisů atd.

V uplynulých dvou desetiletích zaznamenaly některé katedry na fakultě pronikavý rozmach. Zcela v souladu s politickou orientací naší republiky se rozvíjely katedry slavistické. Navazovaly na významnou předválečnou tradici brněnských slavistů, ať to byl profesor *Frank Wollman* nebo profesor *František Trávníček*. O těchto katedrách se čtenář dočte podrobněji na jiném místě. Rovněž o katedře dějin národů střední, jihovýchodní a východní Evropy a etnografie bude pojednáno podrobněji na příslušném místě.

V poválečném období získala si znovu velmi dobré jméno brněnská klasická filologie. Překlady a práce profesorů *Františka Novotného* a *Ferdinanda Stiebitze* a objevné studie profesora *Jaroslava Ludvíkovského* získaly ohlas v odborné veřejnosti. Také brněnská historie šla v poválečném období rychle kupředu. Na předválečnou tradici navazovali profesori *Jindřich Sebánek*, *Rudolf Holínka* a *Josef Macůrek*. Vyrostla nová generace jejich pokračovatelů a žáků. Nemalých úspěchů získali pracovníci katedry archeologie. Jejich výzkumy na Pohansku (ale i jinde) a vědecká pojednání staví toto pracoviště na přední místo u nás. Germanistika byla v poválečném období reprezentována studii *Leopolda Zatočila*, který navázal na práci svého učitele *Antonína Beera*. Také na této katedře vzniklo významné vědecké středisko. Už v předválečném období byla na předním místě brněnská anglistika a svůj věhlas si stále udržuje. Také na romanistice a fonetice se podařilo vytvořit dělný kolektiv pracovníků, který svou vědeckou aktivitou (záslužná je tu práce *Otakara Nováka*) získává ohlas daleko za hranicemi. V oborech uměnovědných vzbudily pozornost práce profesorů *Václava Richtra* a *Alberta Kutala*, zahrnující výzkum předrománské, románské a barokní architektury na Moravě, gotického sochařství a malířství. V oblasti muzikologie navázali v poválečném období na předválečnou tradici profesori *Jan Racek* a *Bohumír Štědroň*, zabývající se zejména otázkami dějin české hudby, epochálním zjevem *Leoše Janáčka* a hudební lexikografií. Rovněž psychologie doznala, zvláště v posledním desetiletí, zásluhou profesora *Viléma*

Chmeláře značného rozmachu a navazuje na předválečné období. Na filosofické fakultě vznikly zásluhou *Artura Závodského* i nové uměnovědné obory — divadelní věda a filmová věda, které si získávají jméno zejména ediční řadou *Otázky divadla a filmu*.

V krátkém, zdaleka nikoli vyčerpávajícím přehledu, jsme se snažili ukázat na některé obory zastoupené na filosofické fakultě v poválečném období. Výsledky vědecké práce jejich členů jsou oceněny a uznávány, jak dokazují mnohá pozvání na zahraniční vědecké kongresy, symposia a konference.

Po nepříznivých letech 1953—1964 dostalo se pedagogické fakultě místa, které jí právem náleží. Díky velkému úsilí členů učitelského sboru fakulty a péči akademických funkcionářů university byly vytvořeny dobré základy pro pedagogicko-výchovnou i vědeckou činnost. Začal zde vycházet *Sborník prací* i samostatné monografie, které byly příznivě přijaty odbornou kritikou.

Filosofická fakulta v Brně a od svého připojení k universitě také fakulta pedagogická byly a jsou důležitými středisky vědeckého i kulturního života v městě Brně i celé oblasti Moravy a Slezska. Ve více nežli padesátileté historii stala se brněnská universita významnou součástí vědeckého, kulturního a společenského vývoje v celé Československé republice. Usiluje o udržení tohoto svého místa a o rozvoj spolupráce i v měřítku mezinárodním. Má družební styky, např. s universitami v Kyjevě, Wroclavi, v Greifswaldu, Sofii a jinde, její členové jsou zváni k přednáškám i studijním pobytům do ciziny. Cizí přednášející nejsou pak vzácnými hosty na universitě J. E. Purkyně. Na tom všem mají nemalý podíl i filosofická a pedagogická fakulta, které za mimořádné podpory socialistického státu zvláště po r. 1948 dosáhly — přes mnohé potíže a překážky — ve vědecké, pedagogické i veřejně prospěšné práci nemalých výsledků.

Literatura:

Dějiny university v Brně, Brno 1969
Universitas Brunensis 1919—1969, Brno 1969

František Jordán
František Mainuš